

# Formation of the content of the integrative course “Linguoculturology” in the process of professional training of philologists with an additional specialty “History”

Tetyana M. Mishenina<sup>[0000–0002–5992–4035]</sup>,  
Iryna A. Selyshcheva<sup>[0000–0002–4841–6449]</sup>

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Department of Preschool  
Education, 54, Gagarina Ave., Kryvyi Rih, 50086, Ukraine

{t.mishenina, irina.selischeva2016}@gmail.com

**Abstract.** The content of the course is considered in view of the leading function as a basis for integrating the content of professional training at the fundamental and methodological levels. In the process of developing the integration course, the degree of subject integration was taken into account (within the course); interdisciplinary (within the agreed disciplines, an important factor is to take into account the assimilation of the categorical apparatus of the industry in close connection with another (Linguistics and History), the role of the course in the system, the interaction of professional courses (in the content of the educational process). philologists provides efficiency in the formation of competencies needed to expand the understanding of linguoculturology, which determines the relationship and interaction of culture and language in their functioning and generalizes this process as a holistic structure of units in their unity of linguistic and cultural content. blocks in the structure of the course “Linguoculturology” Linguoculturology as a science and academic discipline. Discursive and pragmatic characteristics of linguistic and cultural universals. Historical and cultural descriptors of linguistic and cultural discourse.

The contents of the selected themes (1.1. Ontology of linguoculturology. Relationships of linguocultural studies with other fields of knowledge. 1.2. Value communicative nature of linguocultural studies. The concept of linguoculture in the information-semiotic field of culture. 1.3. Linguistic picture of the world. Linguistic and cultural personality. 2.1. Models of the world as a historical type of culture and a cognitive-cultural scenario of personality activity. Verbalization of world models in Ukrainian and other linguistic cultures: a comparative aspect. 2.2. The concept of background knowledge. Functional and ideological components of non-equivalent and equivalent vocabulary as a mechanism of expression of ethnocultural specificity. The concept and its representation in various arts. 2.3. Paremiological representation of ethnolinguistic consciousness in Ukrainian and other linguistic cultures: a comparative aspect. 3.1. Linguoculture in the genesis of Ukrainian culture: traditions and transformations. 3.2. Religious and cultural-reflective determinants of culture. Tolerance and empathy as descriptors of the modern

model of intercultural communication.) are described taking into account the principles of scientificity, continuity and consistency.

**Keywords:** higher pedagogical education, future philologists, integrative course, linguoculturology, history.

## 1 Вступ

Сучасний формат історико-філологічної освіти має основою інтегративний підхід, що уможливорює оброблення міжгалузевої інформації в системних зв'язках і дозволяє розв'язувати поставлені проблеми, розгортати наукову дискусію шляхом моделювання міжгалузевого знання (діяльнісного (історико-філологічні знання розглядаються крізь призму навчальної й майбутньої фахової діяльності здобувачів педагогічної освіти); кумулятивного (нагромадження галузевих (історико-філологічних) знань і подальше їх оброблення на основі критеріїв систематизації, виокремлення спільного об'єкта пізнання); проблемного (історико-філологічні знання розглядаються як процес розв'язання проблем, які дозволяють усунути суперечності, що стосуються подальшого розвитку філологічної і психолого-педагогічної науки; на рівні фундаментального принципу класифікації наукового знання, наприклад, формування об'єктивної картини світу); тематичного (історико-філологічні знання розглядаються як певний тематичний комплекс, що дозволяє встановити тенденції в розвитку аналізованої галузі знань)). Інтегративний потенціал філологічних наук полягає не лише в активній абсорбції знань, але й у тісному взаємозв'язку історичних і філософських наук, генеруванні і трансляції філологічними науками загальнонаукових методів.

Тенденції до інтернаціоналізації культури з одночасним збереженням автентичності національної культури, сучасне розуміння міжнародного культурного й наукового обміну; суттєве збільшення обсягів галузевої інформації, можливість її швидкого оброблення в гіпертексті — висувають нові вимоги до освітньої галузі: застосування принципів наступності й додатковості під час формування інтегративного курсу; проектування процесу пізнання з урахуванням кореляції методологічних підходів історичних, філологічних і філософських наук.

Інтеграція на сучасному етапі розглядається в тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як: інтеграція методологічних підходів (О. Пометун, Л. Сохань [10, с. 6]); міжпредметна інтеграція, зокрема, основні форми міжпредметних зв'язків, їх дидактичне і світоглядне

значення (О. Барановська [1]); взаємозв'язок інтеграційних і диференційних тенденцій у гуманітарних науках (О. Маланчук-Рибак [7, с. 379–280]); питання про зв'язок методики навчання історії з іншими науками (О. Пометун [10], П. Вербицька [2, с. 194–199], В. Мичковська, Ю. Бец [8, с. 255–258]); оскільки процеси інтеграції та глобалізації, які мають перспективи в освітньо-культурній галузі, сприяють значною мірою розширенню уявлення про об'єкт і предмет досліджуваної наукової галузі з урахуванням методології суміжних галузей; галузевих знань, що репрезентують сучасну наукову картину пізнання світу крізь відповідний категорійно-поняттєвий апарат. Освітня пропозиція, яка ґрунтується на інтегративній основі, уможливорює також запобігання деструктивній агресії в міжособистісних стосунках (міжетнічна природа невідповідностей у світоглядних орієнтирах), спрямовуючи дидактичний супровід на віднайдення конструктивного діалогу (історико-політичний дискурс, осмислення автентичності національної культури).

Історико-філологічне знання, засвоюване на інтегративній основі, дозволяє сформувати цілісну картину світу, яка відтворює системні зв'язки гуманітарних наук, актуалізує їх герменевтичний вимір, дозволяє осмислити переорієнтацію гуманітарних досліджень на проблеми людини, промодельовати творчі течії в національному мистецтві в контексті світової культури; проектувати пізнання мовних й історико-літературних явищ і процесів на культурологічній основі [3, 13].

Інтеграція у викладанні гуманітарних дисциплін дозволяє максимально використовувати результати досліджень як суміжних, так і допоміжних галузей (лінгвістика (етнолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвофілософія); історія (економічна історія, соціальна історія). Застосування інтегративного принципу потребує розроблення критеріїв, які в подальшому мають застосовуватися в процесі розроблення програм у змісті фахової підготовки майбутніх учителів за спеціальностями *Українська мова та література. Історія*.

Інтеграція лінгвістики й історії у змісті міждисциплінарного курсу під час фахової підготовки майбутніх учителів української мови та літератури й історії передбачає визначення корелятивного для обох галузей об'єкта дослідження; застосування методології, яка уможливить здійснення полісемантичних історико-філологічних, лінгвокультурологічних та історико-культурних спостережень.

Мета статті полягає в тому, щоб характеризувати змістові складники інтегративного курсу «Лінгвокультурологія» у фаховій підготовці

філологів із додатковою спеціальністю «Історія».

## **2 Інтегративна основа предметного навчання майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у теорії та практиці**

Інтегративні дисципліни у змісті підготовки студентів гуманітарних спеціальностей дозволяють вносити до змісту освіти практико-орієнтований навчальний матеріал, що актуалізує суб'єктивний досвід (сукупність емоційно забарвлених соціальних, навчально-фахових і педагогічних ситуацій, які можуть виконувати освітню функцію; перетворення суб'єктивних смислів на інтеріоризовані екзистенції) майбутніх педагогів. Якщо йдеться про типологію екзистенцій, то історико-філологічна освіта апелює до стилістичного авторського вирішення (спостереження над динамікою мовних картин світу (символи, концепти); системою стилістичних ресурсів мовної системи); ціннісних орієнтацій, відтворених у науковій (історичній) картині світу. Йдеться про віднайдення відповідей на власні екзистенції у процесі аналізу й подальшого осмислення історичних фактів чи подій, які мали місце у вітчизняній і зарубіжній історії (які потребують переосмислення; додаткових досліджень у тому числі з використанням архівних матеріалів; задля подальшого моделювання конструктивного політичного діалогу з урахуванням історико-культурних традицій). Рефлексія такого інтегративного навчання полягає у відчутті дотичності до державотворчого процесу. Якщо йдеться про історико-культурну грамотність, можемо говорити про віднайдення екзистенційних відповідей під час розуміння цього явища, відчуття внутрішньої потреби переживання чуттєвого досвіду, відтвореного в національному мистецтві; здатність зіставлення такого досвіду під час герменевтичного аналізу на рівні полікультурного надбання (наприклад, вітчизняне й зарубіжне письменство).

Інтегративна основа предметного навчання майбутніх учителів (філологічних спеціальностей; історії) орієнтована на вміння поєднувати загальні (галузеві) знання задля подальшого дидактичного оброблення і змістового наповнення відповідних дисциплін (як базових, так і вибіркових) у межах циклів фахової підготовки. Ми виходимо з того, що інтегративний принцип формування змісту фахових навчальних курсів має корелювати з предметним принципом побудови змісту освіти, що дозволяє проектувати як часткові (які відображають варіативність у поданні теми), так і фундаментальні (зміст самої

дисципліни; об'єкт і предмет; програмові результати навчання) змінюються відповідно до освітніх запитів майбутніх фахівців, динамічних змін, які визначають подальший розвиток галузей (на змістовому рівні цей процес відображається як на тематичному варіюванні, так і напрямках поєднання галузевих знань відповідно до фахової підготовки).

Діалектичний принцип формування змісту інтегративних дисциплін полягає в поєднанні галузевих знань з урахуванням того, що інтеграція наук пов'язана насамперед із їх диференціацією, яка зумовлює проникнення методів дослідження одних наук в інші, детермінує появу інтегральних наук. Міжгалузеві знання групуються навколо практичних задач і пов'язаних із ними наукових проблем, шляхи розв'язання яких визначають відповідну тематику. У змісті інтегративної дисципліни категорійно-поняттєвий апарат розглядається з різних позицій, залежно від об'єкта і предмета дослідження, що забезпечує у свою чергу об'єктивне пізнання, перетворення галузевих знань на світоглядну систему на рівні міжнаукових зв'язків, що становлять узгодженість між дисциплінами.

З позиції логіки навчання, методів викладу міжгалузевої інформації інтеграція знань у змісті фахової підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей орієнтована на: 1) повернення щознання (щотемати) до того, що вивчалось з актуалізацією проблематики; розглядуванні поняття, що становлять предмет розгляду, мірою поглиблення предметних знань, розширення уявлення про проблему, інтеріоризуються, набувають суб'єктивного смислу; 2) аналіз проблеми здійснюється концептуально, емпіричні, емпірично-теоретичні й теоретичні методи наукового (галузевого) пізнання становлять основу категорійного мислення; фундаментальні поняття, закони, аксіоми, які визначають причинно-наслідкові взаємозв'язки галузі, дозволяють моделювати властивості і зв'язки досліджуваних фактів, подій і процесів, окреслювати наукову проблему в досліджуваній галузі і формувати твердження в результаті осмислення галузевої теорії.

Реалізація взаємозв'язків галузевих знань може бути послідовно реалізованою під час викладання курсів: **мовознавчого циклу** (*Вступ до мовознавства, Теорія і практика перекладу, Етнолінгвістика, Лінгвофілософія, Лінгвокультурологія, Історична грамати́ка, Історія української літературної мови*); **літературознавчого циклу** (*Теорія літератури, Історія української літератури, Історія зарубіжної літератури, Фольклор*); **історико-правознавчого й історико-географічного циклів** (*Історія української культури, Історія України, Історія Стародавнього світу, Джерела та*

*історіографія України, Археологія, Історичне краєзнавство, Історія середніх віків, Нова історія, Новітня історія*).

Інтегративний принцип формування курсу застосовано у процесі розроблення авторської програми «Лінгвокультурологія» для магістрів спеціальності — 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), зокрема й додаткової (Історія; Мова і література англійська), спеціалізації — Практична психологія, Редагування освітніх видань. Програму укладено на основі інтегративних характеристик запропонованої для засвоєння інформації: лінгвокультурема розглядається через категорійні характеристики культури, ураховувалася культурна мотивація в динаміці методів і напрямів розвитку видів мистецтва (діахронний критерій), установлювалася взаємозалежність й історико-культурна детермінація розвитку мовної, концептуальної й наукової (галузевої) картин світу представників певної лінгвокультури. Вибіркова дисципліна «Лінгвокультурологія» у змісті підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки охоплює 90 годин (3 кредити); із них 16 год. — лекцій, 16 год. — практичних занять, 58 год. — самостійна робота.

### **3 Результати впровадження в освітній процес**

Апробація дисципліни засвідчила, що студенти філологічних спеціальностей із додатковими спеціальностями *Історія; Редагування освітніх видань* виявили високі результати навчальних досягнень, високий рівень сформованості загальних і спеціальних компетентностей. Опитування респондентів щодо структури та змісту вибіркової дисципліни дозволили зробити такі узагальнення: здобувачі вищої історико-філологічної освіти демонструють історико-філологічну обізнаність за забезпечення дидактичної умови — застосування інтегративного й контекстного підходів до навчання, які передбачають застосування результатів досліджень суміжних галузей, моделювання фахових ситуацій, що максимально наближені до майбутньої діяльності (ідеться про здійснення лінгвістичного, літературознавчого, діахронного, компаративного герменевтичного аналізів текстового та мистецького дискурсів; звернення до історичного коментаря, самостійні спостереження над проведеними аналізами тих чи тих мистецьких творів (у тому числі творів художньої літератури як виду мистецтва); ознайомлення з доробками науковців, представленими на різних етапах розвитку тієї чи тієї гуманітарної галузі.

**Мета** інтегративної дисципліни «Лінгвокультурологія»: розвиток компетентностей, необхідних для розширення уявлення про лінгвокультурологію, яка визначає взаємозв'язок і взаємодію культури й мови у їх функціонування й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у їх єдності мовного й культурного змісту.

Об'єктом дослідження лінгвокультурології є лінгвокультурема (акумулює в собі як власне мовні уявлення, так і безпосередньо пов'язане позамовне середовище). У дослідженні лінгвокультуреми застосовують новітні підходи, про що ми наголошували на початку публікації, послуговуючись досягненнями суміжних дисциплін (*Мовознавство, Культурологія й Історія*).

**Завдання:** 1) поглибити знання про лінгвокультурологію (з урахуванням взаємозв'язків із суміжними галузями), інструментарій лінгвокультурологічного дослідження; 2) розширити уявлення про лінгвокультурологічний дискурс в українському й зарубіжному письменстві, художній текст, моделі міжкультурної комунікації, їх структуру та мовностилістичні засоби; 3) забезпечити підготовку майбутніх фахівців до сприйняття національно-культурних мовних одиниць/прецедентного тексту, що сприятиме їх інтерпретації як з позиції української лінгвокультури, так і шляхом застосування зіставних технологій (мовних фактів різних лінгвокультур; зіставлення артефактів на різних етапах історико-культурного розвитку); 4) сформувати знання основних методів і прийомів лінгвокультурологічного аналізу національно-культурних мовних одиниць/прецедентного тексту; 5) виробити вміння використовувати елементи лінгвокультурологічного аналізу (у тому числі у шкільній практиці) на прикладі українського й зарубіжного письменства з урахуванням діяхронного принципу, а також історико-культурної детермінації.

**Блок 1. Лінгвокультурологія як наука і навчальна дисципліна.**

**Тема 1.1. Онтологія лінгвокультурології. Взаємозв'язки лінгвокультурології з іншими галузями знання. Теоретичні засади курсу «Лінгвокультурологія». Лінгвокультурологія в системі суспільних наук (культурологія, історія, лінгвофілософія). Індекс культурної дистанції. Код культури. Мовний код культури. Методики проведення лінгвокультурологічного аналізу (семантико-когнітивний, культурологічний підходи). Підходи до розуміння й визначення культури (дескриптивний, ціннісний, діяльнісний, герменевтичний, нормативний, діалогічний, інформаційний**

символічний, типологічний). *Культурологічна детермінація мови. Теорія профілювання (Е. Бартмінський), теорія вертикальних синтаксичних полів (С. Прохорова), теорія концептуального аналізу задля виявлення ґештальтів (експліцитно виражених характеристик імені) (Л. Чернейко, В. Долінський), теорія вертикального контексту (О. Ахманова, В. Красних).*

Зміст *теми 1.1.* формуємо з урахуванням принципу наступності, де наступність розглядається у філософському й педагогічному аспектах (засвоєння ціннісних дескрипторів у процесі осмислення системних зв'язків мовної системи і культури).

Українське суспільство є багатокультурним, відповідно, роль історико-філологічної освіти набуває особливого значення, оскільки, взаємодіючи в історичному синхронному середовищі, індивідууми стикаються з культурною різноманітністю, яка передбачає наявність різних світоглядних орієнтирів і ціннісних переконань. Осмислення історико-культурологічної детермінації мовної системи, урахування діяхронного чинника у процесі аналізу мовного коду культури актуалізують аксіологію історико-філологічної матерії (спеціалізація і функційність мови; креативність мови; довільність знаків мовного коду; здатність до транслювання на синхронному й діяхронному етапах; зумовленість культурою).

**Тема 1.2. Ціннісно-комунікативна природа лінгвокультуро-логії. Поняття лінгвокультурами в інформаційно-семіотичному полі культури.**

*Сутність культури як сукупність смислів (аксіологічних і когнітивних). Культурні форми. Культурний фон лінгвокультурами. Регулятивний смисл культурних норм. Культурний сценарій (культура мислення, культура спілкування, культура навчання (пізнання)). Мова і культура. Лінгвокультурна детермінація світогляду і стереотипів етикетної поведінки, політичної культури. Класифікація лінгвокультурем.*

Засвоєння *теми 1.2.* базується на застосуванні принципу додатковості, що уможливорює на основі засвоєних теоретичних знань про основні категорії культурології здійснення спостереження над лінгвокультурами і здійснення їх класифікації (лінгвокультурема-реалія (артефакт), сигніфікативна й конотативна лінгвокультурами (містить історико-культурну інформацію в конотації мовного знака); лінгвокультурема-фразеологізм; символічна (символіко-предметна) лінгвокультурема (виражає особливості світобачення представників національної лінгвокультури)).

Поняття *стереотипізації* розглядається в тісному взаємозв'язку з етикетною поведінкою й політичною (цінності, громадянська спрямованість, орієнтації, методи та прийоми політичної діяльності як історично сформована система переконань, що проєктують політичний досвід і забезпечують регуляцію політичної поведінки громадянина) культурою. Суттєвим є апеляція до національної художньої літератури (українського й зарубіжного письменства), які відтворюють систему громадянських цінностей.

Процеси глобалізації й інтеграції впливають на зміну етнічного складу здобувачів загальної та вищої освіти. Міжкультурне проникнення виявляється в різних формах, серед яких: міжнаціональні шлюби, масова міграція, мовні запозичення й інші соціальні, політичні, економічні явища [8, с. 255–256]. Відповідно, дослідження процесу формування стереотипних реакцій представників різних лінгвокультур уможливує гармонізувати в процесі навчання моральні взаємини здобувачів освіти, які рефлексують національні особливості того чи того етносоціуму, стереотипи поведінки, цінність і самотність національного світогляду, риси національного характеру, що склалися упродовж історії їх розвитку, виявляючи у такий спосіб культурну емпатію.

Полікультурність в сучасному світовому співтоваристві корелює з полікультурністю в освітньому середовищі, що передбачає оволодіння здобувачами освіти системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних та емпатичних умінь [6, с. 69–70]. Ідеться про вироблення міжкультурної грамотності, яка є дескриптором сформованості міжкультурної компетенції майбутніх учителів української мови та літератури й історії.

**Тема 1.3. Мовна картина світу. Мовно-культурна особистість.**

*Рівні мовної картини світу. Взаємозв'язок мовної й концептуальної картини світу. Національно-психологічні (мотиваційно-фонові, інтелектуальні, пізнавальні, емоційні, вольові, комунікативні) особливості української нації та їх вияв у мовній картині світу. Категоризація дійсності в національній картині світу. Лінгвокультурологічне поле національної картини світу. Структура мовно-культурної особистості. Культура мовлення особистості як показник лінгвокультурологічної ідентичності.*

Розгляд теми 1.3. передбачає усвідомлення процесу соціокультурної детермінації національного характеру й подальшого органічного його відображення на рівні менталітету в національній картині

світу; встановлення концептуальної закономірності, яка полягає в тому, що менталітет є історично зумовленим феноменом, який проектує загальний світ культури на психо-соціальні стереотипи представників лінгвокультури (єдність суспільного й індивідуального в ментальному сприйнятті виявляється в національно-позначених особливостях інтерпретації і філософського осмислення універсальї *праця/власність; добро/зло, держава/громадянин; справедливість, обов'язок/право; закон/правило/переступ; краса/потворність* тощо); відбиває відповідний тип культури.

У межах розглянутих освітніх координат доцільним буде розгляд поняття *національно-культурного символу, національної символіки*. На окрему увагу заслуговує спостереження над семантичними домінантами артефактів геральдики як відтворення державницького бачення світу.

У межах *теми 1.3.* розглядаємо культуру мовлення особистості як показник лінгвокультурологічної ідентичності шляхом спостереження над творами українського письменства; текстами, які містять мовні девіації, спричинені порушенням *нормативності, правильності, точності, логічності* у процесі продукування текстів у рамках чинності Правопису.

**Блок 2. Дискурсивно-прагматичні характеристики лінгвокультурних універсальї.**

***Тема 2.1. Моделі світу як історичний тип культури і когнітивно-культурний сценарій діяльності особистості. Вербалізація моделей світу в українській та інших лінгвокультурах: зіставний аспект. Поняття моделі світу. Співвідносність моделі світу й історичного типу культури. Феноменологія культури і лінгвокультурології. Інтеграція видів мистецтва, лінгвокультурема як репрезентація світоглядної позиції в мистецькому дискурсі. Моделі світу та їх лінгвокультурна вербалізація.***

Вербалізація антропоцентричної, земної, астральної картин світу в категоріях ідіотетичної мови дозволяє порівнево відтворити когнітивно-культурний сценарій представника тієї чи тієї лінгвокультури.

У проєкції на історико-філологічну освіту полікультурність надає можливість інтерпретувати вітчизняні історію й письменство, культурні константи як іманентні складники світового культурного й суспільно-політичного простору. Зокрема, усвідомлення зміни різних культур упродовж історії сприяє уявленню про різноманіття культур, лінгвокультур та їх особливості, цінності своєї культури й лінгвокультури й культурної багатоманітності (відповідно,

голограмного історико-культурного взаємозв'язку) світу.

Розгляд інтеграції мистецтв уможливило здійснити герменевтичний аналіз лінгвокультуреми крізь призму національних мистецтв з урахуванням художньої організації знакового матеріалу (живопис (метафора кольору, простору і світла); скульптура (символіка через метафорику дерева, мармуру, глини, гіпсу, бронзи, каміння тощо); художня фотографія (художній образ у площині історії); прикладне мистецтво (утилітарна естетика форми й декору); аудіальні мистецтва (музика (естетика драми українського письменства); вокальна; інструментальна); мовні мистецтва (художня організація засобів вербальної мови); синтетичні мистецтва (мовно-музичне мистецтво; сценічні мистецтва; екранні мистецтва (персоналії: Олександр Довженко, Сергій Параджанов); аналіз і подальше зіставлення художньої й екранної інтерпретації творів мистецтв — вітчизняного й зарубіжного письменства); віртуальна реальність.

**Тема 2.2. *Поняття про фонові знання. Функційний і світоглядний складники безеквівалентної й еквівалентної лексики як механізм вираження етнокультурної специфіки. Концепт та його репрезентація в різних видах мистецтва. Тематичні групи фонових знань. Фонові знання як історичний дискурс. Фонові знання у творах різних видів мистецтв. Фонові знання у вітчизняному й зарубіжному письменстві. Концепти у творах різних видів мистецтв. Концепти у вітчизняному й зарубіжному письменстві. Синестезійні лінгвокореляти в українському й зарубіжному письменстві.***

Грунтовний науковий аналіз художнього твору уможливлений з урахуванням методологічної функції наукової теорії (урахування органічного взаємозв'язку між теорією і методом пізнання, коли методи пізнання набувають теоретичного значення). Прикладом може слугувати використання культуротворчих потенцій видів мистецтв (образотворчого, музики, театру, кіно) у процесі вивчення гуманітарних предметів майбутніми вчителями філологічних спеціальностей. Дослідження художнього тексту як мистецького явища на інтегративній основі ґрунтується на з'ясуванні закономірностей його перцепції відповідно до категорійного апарату концепцій (наприклад, психолінгвістичної теорії О.Потебні); теорії психоаналізу й теорії архетипів З.Фрейда, К.Г.Юнга; феноменологічної теорії й критики М.Гартмана; літературної герменевтики М.Гайдеггера, Г.Гадамера [13], що передбачає аналіз стильових вирішень авторського художнього мовлення у взаємозв'язках із різними видами мистецтв. Такий підхід

дозволяє інтерпретувати художню систему в системі міжгалузевих параметрів (наприклад, напрям *імпресіонізму* та його естетичні координати) може розглядатися в зіставленні вітчизняного (Михайло Коцюбинський, Микола Хвильовий) і зарубіжного письменства паралельно з аналізом мистецьких творів — образотворчих. Історичний контекст спрямований на з'ясування історико-культурних чинників, які впливають на зміни художніх напрямів як результату трансформації світоглядних параметрів людства (на рівні вітчизняного й зарубіжного культурологічних вимірів).

**Тема 2.3. Пареміологічна репрезентація етномовної свідомості в українській й інших лінгвокультурах: зіставний аспект.** *Культурно-рефлексійна функція паремії. Дискурсивний потенціал паремій як прецедентних одиниць лінгвокультури: зіставний аспект.*

**Блок 3. Історико-культурні дескриптори лінгвокультурологічного дискурсу.**

**Тема 3.1. Лінгвокультурема в ґенезі української культури: традиції і трансформації.** *Лінгвокультуреми як культурно-історичні кореляти етапів розвитку української культури (Культура Русі-України; Культура Галицько-Волинської держави; Розвиток культури на українських землях у XIV — I пол. XVII ст.); Історія української культури другої половини XVII — початку XX ст.; Українська культура XX — початку XXI ст.). Українська і зарубіжна культура: лінгвокультуреми як дескриптори.*

Методологія історії — це теоретична дисципліна історичної науки, що досліджує і впроваджує вироблену історичною думкою та історіографічною практикою систему пізнавальних правил, принципів, операцій і методів, які використовуються в професійній історіографії для досягнення правдивої реконструкції минулої людської дійсності. Вона ґрунтується на теорії історії, що поділяється у свою чергу «на мета-теорію (теорія історичного процесу) та об'єкт-теорію (теорію конструкції історичної науки), і на історичну гносеологію (теорія пізнання).

Системою методів, сформованих шляхом їх тривалого використання в історіографічній практиці, методологія історії вказує на шляхи аналізу джерел з метою реконструкції реальної історії, а методологічними принципами пропонує напрямки формулювання гіпотез для їхньої інтерпретації як складових елементів універсальної історії, зокрема, про методологічні парадигми, які визначають «образ історії» в певні історичні періоди [12].

Періодизація історії України тісно пов'язана з осмисленням її змісту. Зокрема, на сьогодні вітчизняні науковці поділяють її на такі періоди: стародавня історія, середньовіччя, ранній новий час, нова і новітня історія.

З одного боку, культура впливає на перебіг історії людства (історико-культурні й соціально-ідеологічні параметри), з іншого боку, на розвиток культури мають вплив такі чинники, як: історичний шлях певного етносу, відносини з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави тощо. Проте національну культуру варто розглядати як цілісну систему, що включає: фольклорно-етнографічні шари, вплив культури інших народів упродовж тривалого історичного розвитку, досягнення вихідців із країни, які проживають за її межами.

Сутність історичного процесу, певного періоду у розвитку суспільства є контекстом, стосовно якого виявляється конкретний зміст і значення артефактів культури. Культура є продуктом творчої діяльності людини. Історія містить всі види життєдіяльності людини — конструктивні і деструктивні, прогресивні і регресивні. Отже, не може бути повної тотожності між розвитком культури і історією суспільства. Однак значення і зміст культури не можна зрозуміти, якщо розглядати її явища поза конкретними історичними межами [5, с. 19–20].

Оскільки зміст історії і культури як соціальні феномени становлять взаємопов'язані, але водночас різні за об'єктом і предметом дослідження, остільки можна диференціювати проблемні поля історії та історії культури як наукових дисциплін. Усталеною є думка про те, що культура виникла, насамперед під впливом суспільних запитів і потреб. Суспільство у такий спосіб надавало процесу творення цінностей і спадкоємний характер. У суспільстві стало можливим нагромадження цінностей, культура стала набувати кумулятивного характеру розвитку [5, с. 19–20]. Отже, зміст культури відтворює суспільно-історичний поступ, який має своє культурно-історичне відображення у формах матеріальної й духовної культури.

Вивчення лінгвокультурем у генезі вітчизняної культури апелює до ґрунтового ознайомлення студентів з основними характеристиками й особливостями первісної культури, окреслює основні етапи її розвитку й розкриває механізми її функціонування, виявляє конкретну культурно-історичну специфіку.

*Тема 3.2. Релігійні й культурно-рефлексійні детермінанти культури. Толерантність й емпатія як дескриптори сучасної моделі міжкультурної комунікації. Основні*

положення релігій. Інгерентні й адгерентні основи християнства як ідентифікації відповідних лінгвокультур. Дискурс культур на релігійній основі, функційні характеристики лінгвокультурам (на основі вітчизняного й зарубіжного письменства).

Українське письменство відтворює християнський світоглядний фоновий дискурс, який репрезентує лінгвофілософське розуміння поняття *душі і совісті людини* як камертону Божественного початку. Лінгвокультурологічний аналіз дозволяє встановити парадигматичні співвідношення понять «*душа*», «*дух*», «*серце*», «*совість*» в українському менталітеті; виокремити і схарактеризувати етапи розвитку семантичної структури концепту «*душа*» в українській мові (на матеріалі лексикографічних праць; текстів художньої літератури — вітчизняного письменства з позиції синхронії й діакронії).

Лінгвокультурологічна характеристика фразеологічних одиниць із компонентами *Бог, душа, дух, совість, серце* в українській мові відтворює лінгвофілософський поступ української нації; дозволяє здійснити аналіз афективно-когнітивного рівня менталітету.

Здійснення лінгвокультурологічного аналізу передбачає спостереження над текстами конфесійно-наукової, конфесійно-публіцистичної, конфесійно-художньої приналежності, наприклад:

**1.1.** Конфесійно-публіцистичний підстиль. *Немає кращої квітки, ніж пшеничний колос, немає кращого саду, ніж поле пшениці, немає кращого аромату, ніж запах свіжоспеченого хліба. Хліб переважає все. Одне пшеничне зерно тягче за гори золота. Вкинута в землю, воно на один лише рік дає тисячі зерен. А золотий мішок вік пролежить в землі і нічого не вродить.*

*Із хлібом-сіллю ми нині зустрічаємо і проводжаємо гостей.*

*Із хлібом ідуть на родини, поминальний обід.*

*У нас віддають хліб тією ж міркою, якою позичали... Ми позичаємо хліб на багатство.*

*Ми святимо хліб на Великдень, бо він святиться у наших християнських серцях.*

**1.2.** Українське письменство (художні твори, у яких ідея відтворюється шляхом апеляції до інгерентних/адгерентних біблізмів). Публіцистика:

**Блудний син** — адегерентна біблійна фразема. Про людину, що розкаялася у своїх гріхах. Як *блудний син*, він ладен був упасти на цю прекрасну землю, заплакати сльозами радості й просити тіні предків не отвергати його в тяжку годину (В. Шевчук).

**Хіба ревуть воли як ясла повні** — інгер. Використовується для

позначення ситуації «вдоволення життєво необхідних потреб веде до смирення». (Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні»).

**Гетсиманський сад** — адегер. Про місце глибоких душевних мук. (Іван Багряний «Сад Гетсиманський»).

**Земля обітована** — інгер. Багатий, розкішний край, де панує достаток і злагода // блаженний край, обіцяний край. (Василь Стус «Вертеп», «Земля обітована»).

**1.3.** Українські паремії, що відтворюють світоглядну позицію через релігійні координати й ціннісні орієнтації:

*Добра душа, людина без душі, продати душу, згубити душу, зла душа, померти душею, пльоннути в душу, мати душу, влізти в душу, гріх на душу брати, не їла душа часнику, наче камінь з душі скотився, брати за душу, кривити душею, відводити душу, аж душа болить, просвітліло на душі, душа заболіла, душа тремтить, западати в душу, зігріти душу, виливати душу, тільки душа залишилась, відбирати серце й душу, розбити душу, зрадлива душа, обгорнути душу тугою, зачепити за душу, душа зболіла, душа заросла полином, душа радіє, горить душа, болить душа, скніти душею, похолонуло в душі, душу показати, проникнути в душу, порожня душа, широка душа, підла душа, душевна порожнечка, душа замутилась, душа ятриться, душа поривається, душа тривожиться, мучити душу, темна душа в тілі, віддати душу чортові, мати Бога в душі, носить як чорт із грішною душею, пустити душу на покуту, висотувати всю душу.*

На сучасному етапі спостерігається підвищення уваги до змісту таких понять як: «толерантність» і «емпатія». Значення цих понять обговорюється науковцями і освітянами, що доводить суспільну актуальність проблеми. З-поміж іншого, ці категорії мають також методологічне значення для з'ясування особливостей міжкультурної комунікації представників різних націй. Толерантність тлумачиться як терпимість до іншого (поглядів, звичок, особливостей різних народів, націй, релігій тощо). Вона є ознакою впевненості, усвідомлення надійності власних позицій, відкритості до розуміння інших точок, духовної конкуренції.

Здатність до співчуття в усьому емоційному спектрі, тобто, уявити себе на місці іншої людини і зрозуміти її почуття, бажання, ідеї і вчинки, трактується категорією «емпатія». Це здатність перебороти рамки своєї життєвої ситуації, і ті, що обмежують поведінку людини в традиційному суспільстві [4, с.215–217]. Суть емпатії полягає у відображенні суб'єктом емпатії переживань емпата і трансформації цих переживань у власні [4, 11]. Із погляду соціальних установок, знань,

якісних рис та інструментальних умінь, емпатію визначають як один із основних критеріїв толерантності (О. Орловська [9, с. 162]).

Нині необхідним є таке утворення, яке б надавало студентам максимальний досвід інтелектуального пізнання інших культур, досвід емоційної підтримки і емпатії. Для цього потрібен не тільки час, але також специфічний психологічний клімат, продукуючий симпатію і довіру [4, с. 218].

У зазначеному контексті особливе значення надається освіті, і хоча сама по собі вона не усуває упередження і не робить особистість толерантною, але забезпечує діалог культур. Галузь освіти має сформувані навички аналізу інших культур, ініціювати інтерес до проблеми толерантності, демонструвати шляхи рішення конфліктних ситуацій [11].

Культурно-рефлексійні детермінанти культури на рівні інгерентних та адрегентних основ християнства (осмислення біблійних істин на прикладі вітчизняної історії й культури (наприклад, українське письменство — Іван Франко «Мойсей», Іван Багряний «Сад Гетсиманський») сприяють формуванню цілісної особистості здобувача освіти, який засвоює на рівні внутрішнього переживання (емпатії) культурно-релігійних констант.

## 4 Висновки

Упровадження інтегративного підходу до викладання історико-філологічних дисциплін у змісті фахової підготовки майбутніх учителів української мови та літератури й історії сприяє виробленню у них предметних компетентностей. Дидактичний супровід у змісті викладання інтегральної дисципліни «Лінгвокультурологія» орієнтований на засвоєння історико-філологічних і культурологічних знань майбутніми фахівцями в тісному взаємозв'язку з досвідом поколінь і самобутньою культурною спадщиною (користуватися спеціальною науковою термінологією; аналітично опрацьовувати інформацію наукових джерел, які стосується предмету розгляду лінгвокультурологічних явищ; здійснювати лінгвокультурологічний аналіз національно-культурних мовних одиниць/прецедентного тексту задля виявлення його структурно-сміслової єдності мови й культури та комунікативної спрямованості; інтерпретувати лінгвокультуреми задля вираження культурно позначеного смислу; визначати основну думку українських паремій з позиції етнокультурного маркування; визначати етнокультурну ідентифікацію як функціональний і

світоглядний складник семантики національно-культурних мовних одиниць/прецедентного тексту).

Історико-культурна спадщина, трансльована через слово, виконує важливу роль у процесі інтеграції суспільства, оскільки культура пропонує способи, які допомагають проектувати модель суспільства, що базується на сталому розвитку. У процесі пізнання та формування ціннісного ставлення особистості до проблем історико-культурної спадщини, трансльованої в системі лінгвокультури і концептів, майбутній учитель рефлексує стале відчуття приналежності до спільноти; здатен шляхом застосування методик спостереження над мовним матеріалом, художньою матерією генерувати власні естетичні координати подальшого розвитку національної історико-філологічної мультикультурної духовної дійсності.

Перспективами подальших розвідок є укладання тематичних культурно-історичних медіатекстів у змісті курсу «Лінгвокультурологія» задля вивчення з позиції синхронії й діахронії.

## References

1. Baranovska, O.: Mizhpredmetna intehtratsiia v starshii shkoli: praktyko zoriiientovanyi ta kompetentnisnyi pidkhody. [https://lib.iitta.gov.ua/705212/1/BOV%202016\\_DT&P-01.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/705212/1/BOV%202016_DT&P-01.pdf) (2016)
2. Verbytska, P. V.: Zavdannia istorychnoi osvity u vymiri suchasnykh intehtratsiinykh protsesiv. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Derzhava ta armiia **752**, 194–199 (2013)
3. Zahnitko, A. P., Bohdanova, I. V.: Linhvokulturolohiia: navch. posib. (dlia stud. vyshch. navch. zakl.); za red. A. P. Zahnitka. 3-ye vyd., pererob. i dop., DonNU imeni Vasylia Stusa, Vinnytsia (2017)
4. Ivanova, K. A.: Tolerantnist i empatiia yak spetsifychni rysy komunikatyvnykh protsesiv mizhkulturnoho dyskursu. Kultura narodov Prychernomoria **110** (1), 215–218 (2007).
5. Pavlova, O. Yu., Melnychuk, T. F., Hryshchenko, V. V. ta in. (red.): Istoriia ukrainskoi kultury: navch. posib. M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy. 2-he vyd., pererob. ta dopov., Tsentr uchb. lit., Kyiv (2013)
6. Kovalynska, I.: Poniattia "polikulturnist" ta "multykulturnist" u naukovomu dyskursi. Osvitlohichnyi dyskurs **1** (13), 65–78 (2016)

7. Malanchuk-Rybak, O.: Dyferentsiatsiia ta intebratsiia u humanitarnykh naukakh. Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv **21**, 379–392. [https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf\\_visnyk/21/36.pdf](https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/21/36.pdf) (2010)
8. Mychkovska, V., Bets, Yu.: Poniattia “polikultura” ta “polikulture vykhovannia” v suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykholohiia **39** (3), 255–258 (2013)
9. Orlovska, O.: Tolerantnist ta yii sutnisni kharakterystyky. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu “Ukraina” **5**, 159–163. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist\\_2012\\_5\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_37) (2012)
10. Pometun, O., Freiman, H.: Metodyka navchannia istorii v shkoli. Heneza, Kyiv (2006)
11. Savchenko, O.: Humanizatsiia osvity yak peredumova formuvannia tolerantnoi svidomosti. <http://eprints.zu.edu.ua/2415/1/08soofts.pdf> (2008)
12. Stelmakh, S. P.: Metodolohiia istorii, metodolohiia istorychnoi nauky. [www.history.org.ua/?termin=Metodologiya\\_istori](http://www.history.org.ua/?termin=Metodologiya_istori) (2016)
13. Shevniuk, O. L.: Kulturolohiia. Znannia-Pres, Kyiv (2007)

## Формування змісту інтегративного курсу «Лінгвокультурологія» у фаховій підготовці філологів із додатковою спеціальністю «Історія»

Тетяна М. Мішеніна<sup>[0000–0002–5992–4035]</sup>,  
Ірина А. Селищева<sup>[0000–0002–4841–6449]</sup>

Криворізький державний педагогічний університет,  
просп. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна  
{t.mishenina, irina.selischeva2016}@gmail.com

**Анотація.** Публікація присвячена питанню формування змісту інтегративного курсу «Лінгвокультурологія» у процесі фахової підготовки філологів із додатковою спеціальністю «Історія».

Зміст курсу розглядається з огляду на провідну функцію як основу для інтегрування змісту фахового навчання на фундаментальному й методологічному рівнях. У процесі розроблення курсу інтегрування ураховувався ступінь інтегрування *предметний* (у межах курсу); *міжпредметний* (у межах суголосних дисциплін, важливим чинником є врахування засвоєння категорійного апарату галузі в тісному взаємозв'язку з іншою (*Лінгвістика й Історія*); ролі курсу в системі, взаємовплив курсів фахового спрямування (у змісті освітнього процесу). Міждисциплінарна взаємодія у процесі підготовки майбутніх філологів забезпечує ефективність у формуванні компетентностей, необхідних для розширення уявлення про лінгвокультурологію, яка визначає взаємозв'язок і взаємодію культури й мови у їх функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності мовного й культурного змісту.

Обґрунтовано змістові блоки у структурі курсу «Лінгвокультурологія»: *Лінгвокультурологія як наука і навчальна дисципліна. Дискурсивно-прагматичні характеристики лінгвокультурних універсалій. Історико-культурні дескриптори лінгвокультурологічного дискурсу.*

Категорійно-понятійний апарат у змісті інтегративного курсу подано відповідно до розглядуваної теми.

Зміст виокремлених тем (1.1. *Онтологія лінгвокультурології. Взаємозв'язки лінгвокультурології з іншими галузями знання.* 1.2. *Ціннісно-комунікативна природа лінгвокультурології. Поняття лінгвокультури в інформаційно-семіотичному полі культури.* 1.3. *Мовна картина світу. Мовно-культурна особистість.* 2.1. *Моделі світу як історичний тип культури і когнітивно-культурний сценарій діяльності особистості. Вербалізація моделей світу в українській та інших лінгвокультурах: зіставний аспект.* 2.2. *Поняття про фонові знання. Функційний і світоглядний складники безеквівалентної й еквівалентної лексики як механізм вираження етнокультурної специфіки. Концепт та його репрезентація в різних видах мистецтва.* 2.3. *Пареміологічна репрезентація етномовної свідомості в українській й інших лінгвокультурах: зіставний аспект.* 3.1. *Лінгвокультура в генезі української культури: традиції і трансформації.* 3.2. *Релігійні й культурно-рефлексійні детермінанти культури. Толерантність й емпатія як дескриптори сучасної моделі міжкультурної комунікації.*) промодельовано на основі принципів науковості, наступності і послідовності.

**Ключові слова:** вища педагогічна освіта, майбутні філологи, інтегративний курс, лінгвокультурологія, історія.